

Warszawa, dnia 16 marca 2021 r.

263./2021/PSP/KW/MSZ/KJ

Sąd Najwyższy

Izba Cywilna

Pl. Krasieńskich 2/4/6

00-951 Warszawa

Dot. sygn. akt: III CZP 27/20

**Opinia *amicus curiae*
Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie zagadnienia prawnego
przedstawionego Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia przez Sąd Okręgowy w
Gliwicach (sygn. akt III CZP 27/20)**

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej: HFPC, Fundacja) pragnie przedstawić Sądowi Najwyższemu opinię w sprawie zainicjowanej wnioskiem Sądu Okręgowego w Gliwicach w związku z zaistnieniem zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości, a mianowicie:

„czy prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości określone w przepisach powszechnie obowiązującego prawa, w miejscach, w których osoba przebywa przez dłuższy czas, w szczególności w miejscu zamieszkania, stanowi dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.?”

I. Uwagi wstępne

Opinia przyjaciela sądu (*amicus curiae*) to znana w praktyce sądów zagranicznych i stosowana również w kilkudziesięciu sprawach w Polsce forma wyrażania przez organizacje pozarządowe opinii w sprawach rozpatrywanych przez sądy i trybunały w przypadku, gdy w związku z

celami działalności danej organizacji zachodzi taka potrzeba. Opinia *amicus curiae* formułowana jest z uwzględnieniem szczególnej wiedzy oraz na podstawie badań prowadzonych w ramach działalności statutowej organizacji pozarządowej. Opinia ta ma w swoim założeniu pomóc organowi władzy sądowiczej w kompleksowym rozpatrzeniu sprawy, z uwzględnieniem argumentów oraz poglądów, które być może nie zostały przedstawione przez strony postępowania, ale są ważne z punktu widzenia interesu publicznego.

Opinie przyjaciela sądu były już wielokrotnie składane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka w sprawach rozpoznawanych przed sądami powszechnymi, sądami administracyjnymi, Sądem Najwyższym (m.in. w sprawach o sygn. akt I KZP 4/17, III SZP 1/18 oraz I KZP 3/20), Trybunałem Konstytucyjnym (dalej także: TK) oraz Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (dalej także: ETPC bądź Trybunał).

Niniejsza sprawa niewątpliwie wchodzi w zakres działań statutowych HFPC, spośród których najważniejszym jest działanie na rzecz ochrony praw człowieka. Dotyczy ona bowiem sądowej ochrony prawa do życia w czystym środowisku, którego znaczenie, na co zwrócimy uwagę w dalszych częściach niniejszej opinii, jest coraz wyraźniej dostrzegane także przez międzynarodowe organy do spraw ochrony praw człowieka. Potrzeba ochrony tego prawa wynika m.in. z jego powiązania z wieloma innymi wolnościami i prawami jednostki, takimi jak prawo do ochrony życia, prawo do ochrony zdrowia czy prawo do ochrony i poszanowania życia prywatnego.

Pragniemy jednocześnie wskazać, że, zgodnie z funkcją instytucji przyjaciela sądu, celem niniejszej opinii nie jest ingerowanie w kompetencje orzecznicze Sądu Najwyższego, ani też powielanie argumentów podnoszonych przez uczestników postępowania. Naszym jedynym celem było dostarczenie Sądowi Najwyższemu informacji oraz naszych poglądów na temat aktualnych standardów w zakresie ochrony prawa do życia w czystym środowisku jako prawa człowieka. Z tego też względu w niniejszej opinii nie dokonujemy wykładni art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego, ani też jakichkolwiek innych przepisów prawa polskiego, jak również nie poddajemy analizie orzecznictwa sądów polskich. Koncentrujemy się wyłącznie na przedstawieniu poglądów wyrażonych w orzecznictwie sądów i organów międzynarodowych oraz wybranych sądów zagranicznych. Co istotne, w analizie uwzględniliśmy także standardy wypracowane przez pozaeuropejskie regionalne organy do spraw ochrony praw człowieka w celu wskazania na kształtowanie się globalnego konsensusu w zakresie potrzeby ochrony praw

człowieka przed zagrożeniami związanymi z degradacją środowiska i zmianami klimatycznymi. Warto zwrócić uwagę, że także Europejski Trybunał Praw Człowieka niejednokrotnie odwoływał się w swoim orzecznictwie do dorobku pozaeuropejskich organów do spraw ochrony praw człowieka¹. Zdaniem Fundacji, sięgnięcie do standardów pozaeuropejskich jest tym bardziej zasadne także ze względu na specyfikę problematyki ochrony środowiska przed zagrożeniami występującymi nie tylko na poziomie lokalnym, ale i globalnym.

Niniejsza opinia została podzielona na sześć części (nie licząc wstępu). W pierwszej prezentujemy standardy w zakresie ochrony prawa do życia w czystym środowisku ukształtowane w ramach systemu ONZ. W drugiej części analizujemy standardy europejskie, ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W części trzeciej i czwartej omawiamy kolejno system amerykański i afrykański. Część piąta poświęcona została omówieniu orzecznictwa wybranych sądów państw europejskich i pozaeuropejskich. Rozważania kończy podsumowanie, w którym zaprezentowaliśmy wnioski płynące z wcześniejszej analizy.

II. Prawo do życia w czystym środowisku w ujęciu Organizacji Narodów Zjednoczonych

Problematyka ochrony środowiska od wielu lat stanowi jedno z głównych zagadnień poruszanych w ramach agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ). Tematyką tą zajmuje się kilka z ciał funkcjonujących w ramach ONZ, w tym m.in. Rada Praw Człowieka czy też Komitet Praw Człowieka ONZ. Należy jednak podkreślić, że, pomimo niekwestionowanego znaczenia ochrony środowiska, w żadnym z dotychczas uchwalonych aktów prawnych w ramach systemu Narodów Zjednoczonych nie znalazło się bezpośrednie odniesienie do prawa do życia w czystym środowisku jako prawa człowieka. Mimo to, ciała funkcjonujące w ramach ONZ dostrzegają związki między ochroną środowiska a poszanowaniem wielu podstawowych wolności i praw człowieka.

¹ Na temat przypadków odwoływania się przez ETPC do orzecznictwa Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka zob. np. raport: *References to the Inter-American Court of Human Rights and Inter-American instruments in the case-law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2016, https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_inter_american_court_ENG.pdf (dostęp: 4.03.2021).

W tym zakresie trzeba zwrócić uwagę, że choć Rada Praw Człowieka dotychczas nie przyjęła jeszcze rezolucji uznającej prawo człowieka do życia w czystym środowisku², to jednak przyjęła istotną rezolucję nr 10/4³. Wskazała w niej, że zmiany klimatyczne mają wpływ na możliwość korzystania z wielu praw człowieka m.in. prawa do życia, prawa do żywności, prawa do ochrony zdrowia czy prawa do mieszkania. Wpływ ten najsilniej będzie odczuwany przez osoby, które już obecnie, wskutek ubóstwa, wieku czy przynależności do grup mniejszościowych, są szczególnie narażone na naruszenia praw człowieka. Z kolei w 2012 r. Rada mianowała specjalnego niezależnego eksperta ds. zobowiązań wynikających z praw człowieka w zakresie korzystania z bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska⁴, którego mandat został rozszerzony w 2015 r. jako Specjalnego Sprawozdawcy.⁵ Spośród licznych działań podejmowanych przez Specjalnego Sprawozdawcę, warto zwrócić uwagę na jego raport z 2019 r., w którym przedstawił on dobre praktyki w zakresie wdrażania prawa do bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska⁶.

Do tego typu dobrych praktyk zaliczył m.in. uznanie prawne (ang. *legal recognition*)⁷, a więc ustanowienie gwarancji ochrony prawa do bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska w prawie krajowym. Może to nastąpić poprzez wprowadzenie takiego prawa do krajowej Konstytucji lub ustawodawstwa zwykłego lub ratyfikację traktatu regionalnego, które prawo takie gwarantuje⁸. Według omawianego sprawozdania istnieje 110 państw, które zapewniają pewien rodzaj konstytucyjnej ochrony prawa do bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska⁹, 101 państw, które włączyły taką ochronę

² Human Rights Watch, *Long Overdue: The Human Rights Council Should Finally Recognise the Right to a Safe, Clean, Healthy, and Sustainable Environment*, <https://www.hrw.org/news/2020/03/03/long-overdue-human-rights-council-should-finally-recognise-right-safe-clean-healthy> (dostęp: 30.09.2020).

³ Rezolucja Rady Praw Człowieka nr 10/4, przyjęta w dniu 25 marca 2009 r., dokument dostępny pod adresem: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_4.pdf (dostęp: 25.11.2020).

⁴ Rada Praw Człowieka, uchwała nr 19/10, 22 marca 2012 r., sygn. A/HRC/RES/19/10, <https://undocs.org/A/HRC/RES/19/10> (dostęp: 2.03.2021).

⁵ Rada Praw Człowieka, uchwała nr 28/11, 26 marca 2015 r., sygn. A/HRC/RES/28/11, <https://undocs.org/A/HRC/RES/28/11> (dostęp: 2.03.2021).

⁶ Specjalny Sprawozdawca ds. zobowiązań wynikających z praw człowieka w zakresie korzystania z bezpiecznego, czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, raport przedstawiony na 43. sesji Rady Praw Człowieka (24 lutego-20 marca 2020 r.), sygn. A/HRC/43/53, <https://undocs.org/A/HRC/43/53> (ostatni dostęp: 2 marca 2021 r.).

⁷ Ibidem, par. 9.

⁸ Ibidem, par. 9.

⁹ Ibidem, par. 10.

do ustawodawstwa¹⁰, oraz 126 państw, które uczestniczą w regionalnym traktacie, który chroni prawo do życia w czystym środowisku¹¹.

Co istotne, w sprawozdaniu zauważono, że omawiane prawo odnosi się do ochrony czystego powietrza¹², bezpiecznego klimatu¹³, zdrowej i produkowanej w sposób zrównoważony żywności¹⁴, dostępu do bezpiecznej wody i odpowiednich warunków sanitarnych¹⁵, nietoksycznych środowisk pracy i zabawy¹⁶ oraz zdrowych ekosystemów i różnorodności biologicznej¹⁷.

Do innych wyodrębnionych dobrych praktyk należy zaliczyć dostęp do informacji o środowisku¹⁸, udział społeczeństwa w podejmowaniu decyzji w sprawach mających znaczenie dla ochrony środowiska¹⁹ oraz dostęp do wymiaru sprawiedliwości²⁰. W tym ostatnim zakresie, jak zauważył Specjalny Sprawozdawca, niektóre państwa stworzyły wyspecjalizowane organy sądowe oraz quasi-sądowe, które zajmują się kwestiami związanymi z ochroną środowiska²¹.

Kolejnym podmiotem funkcjonującym w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, który zajmuje się omawianą problematyką jest Komitet Praw Człowieka ONZ. Omawiając rolę tego organu warto zwrócić uwagę, że choć ONZ nie przyjęło do tej pory żadnych konkretnych przepisów uznających prawo do życia w czystym środowisku naturalnym za prawo człowieka podlegające ochronie sądowej, Komitet Praw Człowieka ONZ wypracował w swoim orzecznictwie standardy odnoszące się do ochrony pewnych aspektów tego prawa interpretując twórczo przepisy istniejących konwencji międzynarodowych²². Szczególne znaczenie ma tu oczywiście dokonywana przez Komitet wykładnia Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: MPPOiP)²³, a zwłaszcza jego art. 2 ust. 3, który stanowi o obowiązku zagwarantowania przez państwo praw zawartych w tym dokumencie, art. 6,

¹⁰ Ibidem, par. 12.

¹¹ Ibidem, par. 11.

¹² Ibidem, par. 39.

¹³ Ibidem, par. 49.

¹⁴ Ibidem, par. 74.

¹⁵ Ibidem, par. 81.

¹⁶ Ibidem, par. 81.

¹⁷ Ibidem, par. 91.

¹⁸ Ibidem, par. 14.

¹⁹ Ibidem, par. 22.

²⁰ Ibidem, par. 30.

²¹ Ibidem, par. 31.

²² International Justice Resource Center, *UN Human Rights Committee Recognizes Environmental Harm as Rights Violation*, <https://ijrcenter.org/2019/08/22/un-human-rights-committee-recognizes-environmental-harm-as-rights-violation/> (dostęp: 30.09.2020).

²³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

gwarantującego prawo do życia oraz art. 17, chroniącego przed bezprawną ingerencją w prywatność, rodzinę lub dom.

W dniu 9 sierpnia 2019 r. Komitet Praw Człowieka ONZ wydał przełomową decyzję łączącą ochronę środowiska z kwestiami praw człowieka²⁴. Sprawa *Portillo Cáceres przeciwko Paragwajowi* dotyczyła członków dwóch rodzin rolników zamieszkujących miejscowość Colonia Yerutí, która od 2005 r. została otoczona dużymi gospodarstwami zajmującymi się wyłącznie wysoce zmechanizowaną produkcją genetycznie zmodyfikowanej soi warzywnej. Uprawy te, ze względu na ich dużą skalę, były intensywnie opylane pestycydami, natomiast niezachowanie wymaganych przez krajowe prawo stref buforowych pomiędzy uprawami soi a obiektami zamieszkiwanymi przez ww. rolników finalnie doprowadziło do poważnego zatrucia wielu z nich oraz śmierci p. Portillo Cáceresa – 26-letniego rolnika. Komitet po raz pierwszy zwrócił w rzeczonyj sprawie uwagę na „związek między poważnymi szkodami dla środowiska a korzystaniem z podstawowych praw obywatelskich i politycznych”²⁵. W postępowaniu Komitet odrzucił argument państwa, jakoby sprawa znajdowała się poza zakresem jurysdykcji rzeczowej Komitetu ze względu na to, że Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych nie uznaje prawa do zdrowego środowiska²⁶. Zdaniem Komitetu zarzuty o braku jurysdykcji były niezasadne, gdyż skarga opierała się na naruszeniu art. 6 i 17 MPPOiP, nie zaś na prawie do zdrowego środowiska naturalnego²⁷. W swojej decyzji Komitet oparł się na rozstrzygnięciach podjętych dotychczas w afrykańskim i międzyamerykańskim systemie praw człowieka²⁸.

W rzeczonyj sprawie Komitet stwierdził, że szkody w środowisku naturalnym mogą „negatywnie wpływać” na prawo do życia²⁹. Tym samym opryskiwanie toksycznymi agrochemikaliami, z udokumentowanymi szkodami dla upraw i zwierząt hodowlanych, stanowi „racjonalnie przewidywalne zagrożenie” dla jednostek i ich prawa do życia³⁰. Ponadto, beczynność państwa w sprawie śmierci p. Portillo Cáceresa, a także niepodjęcie skutecznych

²⁴ Komitet Praw Człowieka, *Portillo Cáceres v. Paraguay*, Communication No. 2751/2016, Views of 9 August 2019, UN Doc. CCPR/C/126/D/2751/2016, <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsjvfljqiI84ZFd1DNPIs9EJbt9fNOFAeKim6Xa3i%2frdihcAq5mehv%2fTQWGvWXG19qxCMDHIPL%2f255BdzTObanB0KePC5IUhW9PcaGTS236CEGC%2fxZYkxw6uCobQzU8IvPw%3d%3d> (dostęp: 30.09.2020).

²⁵ Ibidem.

²⁶ Komitet Praw Człowieka, *Portillo Cáceres v. Paraguay* (cyt. wyżej), par. 6.3

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, par. 7.4.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, par. 7.5.

działań w sprawie wcześniej zgłaszanych skarg dotyczących szkodliwego wpływu stosowanych substancji chemicznych na zdrowie okolicznych mieszkańców, stanowiła naruszenie art. 6 MPPOiP³¹. Komitet stwierdził także pogwałcenie art. 17 MPPOiP ze względu na niepodjęcie przez władze państwa dostatecznie efektywnych działań w celu zapobieżenia zanieczyszczeniu³². Jak wskazał Komitet w swojej decyzji: „Jeżeli zanieczyszczenie ma bezpośrednie następstwa dla prawa do życia prywatnego i rodzinnego oraz do domu, a niekorzystne skutki tego zanieczyszczenia są poważne z powodu jego intensywności lub czasu trwania oraz wyrządzonej przez nie szkody fizycznej lub psychicznej, to degradacja środowiska może mieć niekorzystny wpływ na dobro jednostki i stanowić naruszenie życia prywatnego i rodzinnego oraz domu”³³. W omawianej sprawie Komitet stwierdził również naruszenie artykułu 2 ustęp 3 w związku z artykułami 6 i 17, ponieważ państwo nie przeprowadziło „skutecznego, odpowiedniego, bezstronnego i starannego dochodzenia” w sprawie zanieczyszczenia³⁴.

W następstwie decyzji Komitetu w sprawie *Portillo Cáceres przeciwko Paragwajowi* organy ONZ podjęły kolejne kroki w celu powiązania ochrony środowiska z prawami człowieka. W dniu 16 sierpnia 2020 r. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. praw człowieka ogłosił plany skoordynowania działań w ramach Programu Ochrony Środowiska ONZ z Biurem Praw Człowieka ONZ³⁵. Nowe partnerstwo ma na celu ochronę obrońców praw człowieka w zakresie ochrony środowiska i ich rodzin, a także nakłonienie rządów do wspierania podejścia opartego na prawach człowieka przy wdrażaniu polityki ochrony środowiska³⁶.

Kolejne godne odnotowania stanowisko Komitet Praw Człowieka wyraził w sprawie *Teitiota p. Nowej Zelandii*³⁷. Stwierdził wówczas, że państwa nie mogą deportować osób ubiegających się o ochronę międzynarodową do państw, w których okoliczności związane ze zmianami klimatycznymi naruszają ich prawo do życia, gwarantowane przez art. 6 MPPOiP. W

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, par. 7.7.

³³ Ibidem, par. 7.8.

³⁴ Ibidem, par. 7.9.

³⁵ Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych, *UN Human Rights Office Sign New Agreement, Stepping Up Commitment to Protect the Human Right to a Healthy Environment*, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24895&LangID=E> (dostęp: 30.09.2020); zob. również S. Kravchenko, *Right to Carbon or Right to Life: Human Rights Approaches to Climate Change*, 9 “Vermont J. Environ. Law” 513, 516 (2008), <https://www.jstor.org/stable/vermjenvilaw.9.3.513?seq=1> (dostęp: 30.09.2020).

³⁶ Ibidem.

³⁷ Decyzja dostępna pod adresem:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f127%2fD%2f2728%2f2016&Lang=en (dostęp: 26.11.2020).

przytaczanej sprawie, wniosek obywatela Kiribati - Ioane Teitiota - o udzielenie ochrony międzynarodowej w Nowej Zelandii został odrzucony, w związku z czym został on deportowany do swego ojczystego kraju wraz ze swoją rodziną. W konsekwencji Pan Teitiota złożył skargę do Komitetu Praw Człowieka ONZ wskazując, iż podnoszący się poziom mórz i oceanów wraz z innymi efektami zmian klimatycznych sprawił, że Kiribati stało się praktycznie niemożliwe do zamieszkania dla osób żyjących na tym terenie. W przytaczanej sprawie nie stwierdzono co prawda naruszeń po stronie nowozelandzkiej, niemniej ekspert Komitetu – Yuval Shany – wskazał, że decyzja ta „ustanawia nowe standardy, które mogą przyczynić się do powodzenia przyszłych wniosków o ochronę międzynarodową podnoszonych w związku ze zmianami klimatycznymi”³⁸. Komitet Praw Człowieka zaznaczył ponadto, że jednostki mogą być zmuszone do przekraczania granic i ubiegania się o wskazaną ochronę przez zdarzenia wywołane zmianami klimatycznymi zarówno o charakterze gwałtownym (np. intensywne burze, powodzie), jak i rozwijającymi się stopniowo, gradualnie (np. podnoszenie się poziomu mórz i oceanów, wzrost zasolenia oraz ogólna degradacja gleby).

Podsumowując tę część rozważań należy podkreślić, że choć w systemie ONZ nie zagwarantowano jeszcze, w sposób wiążący, prawa do życia w czystym środowisku, to jednak ciała funkcjonujące w ramach tej organizacji dostrzegają znaczenie ochrony środowiska dla zapewnienia poszanowania innych, chronionych już bezpośrednio, wolności i praw jednostki. Podejście takie widać szczególnie wyraźnie w omówionych wyżej decyzjach Komitetu Praw Człowieka, z których wynika, że problemy związane z zanieczyszczeniem środowiska naturalnego czy ocieplaniem się klimatu mogą w pewnych okolicznościach doprowadzić do naruszenia prawa do ochrony życia czy prawa do ochrony prywatności i życia rodzinnego. Związek między ochroną środowiska a wolnościami i prawami jednostki, pomimo braku formalnego uznania osobnego prawa do czystego środowiska, podkreślany jest także m.in. w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, którego art. 12 łączy obowiązek dążenia przez państwo do „poprawy higieny środowiska i higieny przemysłowej we wszystkich aspektach” z prawem każdego do „korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego”. W ten sposób, przynajmniej niektóre aspekty prawa do życia w czystym środowisku mogą być chronione w ramach już zagwarantowanych i niekwestionowanych praw i wolności I i II generacji.

³⁸ Streszczenie decyzji w sprawie *Teitiota p. Nowej Zelandii* dostępne pod adresem: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482&LangID=E> (dostęp: 26.11.2020)

III. Prawo do życia w czystym środowisku w ujęciu europejskim

1. Orzecznictwo ETPC

Europejska Konwencja Praw Człowieka (dalej: EKPC bądź Konwencja)³⁹ nie posługuje się wprost pojęciem „środowiska”, a tym bardziej „prawa do życia w czystym środowisku”, zaś przewidziany w niej katalog wolności i praw obejmuje przede wszystkim (choć z pewnymi wyjątkami) te zaliczane do I generacji praw człowieka. Wprawdzie w 2009 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zarekomendowało opracowanie nowego protokołu dodatkowego do EKPC poświęconego właśnie prawu jednostki do czystego i zdrowego środowiska⁴⁰, jednakże w 2010 r. Komitet Ministrów odpowiedział, że nie widzi potrzeby przyjmowania dokumentu, gdyż już obecnie EKPC w sposób pośredni, poprzez dynamiczną wykładnię przyjmowaną przez ETPC, przyczynia się do ochrony środowiska⁴¹.

Dzięki wspomnianej przez Komitet Ministrów przyjmowanej przez ETPC wykładni wolności i praw zagwarantowanych w EKPC, pewne aspekty prawa do życia w czystym środowisku rzeczywiście uzyskały w systemie strasburskim ochronę⁴². Oczywiście, skarga do ETPC nie może jednak opierać się wyłącznie na naruszeniu prawa danej osoby do czystego/zdrowego środowiska – opisywany stan faktyczny musi zostać powiązany z naruszeniem któregoś z praw, których ochronę przewiduje wprost Konwencja – w szczególności prawa do ochrony życia (art. 2)⁴³ czy prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8)⁴⁴.

Orzeczeniem, które otworzyło drogę ochronie praw człowieka w tego typu sprawach przed

³⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

⁴⁰ Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego nr 1885 z 2009 r., *Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment*, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17777&lang=en> (dostęp: 5.03.2021 r.).

⁴¹ Komitet Ministrów, Odpowiedź na rekomendację Zgromadzenia Parlamentarnego nr 1883 (2009) i nr 1885 (2009), 16 czerwca 2010 r., <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24830&lang=en> (dostęp: 5.03.2021)

⁴² F. Sudre, *La protection du droit a l'environnement par la Convention européenne des droits de l'homme*, Vol. *Communaute européenne et environnement*, colloque, Angers, 1994, Documentation française, 1997, s. 209.

⁴³ Patrz: np. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Öneryildiz p. Turcji* z dnia 30 listopada 2004 r., nr skargi 4839/99; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *L.C.B. p. Wielkiej Brytanii* z dnia 9 czerwca 1998 r., nr skargi 14/1997/798/1001.

⁴⁴ Patrz: np. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Apanasewicz p. Polsce* z dnia 3 maja 2011 r., nr skargi 6854/07; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Taşkın i inni p. Turcji* z dnia 10 listopada 2004 r., nr skargi 46117/99; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Fadeyeva p. Rosji* z dnia 9 czerwca 2005 r., nr skargi 55723/00.

ETPC, był wyrok w sprawie *Lopez Ostra p. Hiszpanii*⁴⁵, dotyczącej szkodliwych emisji z garbarni w miejscowości Loca, których zakładowe oczyszczalnie operowały bez uzyskania wymaganego prawem krajowym zezwolenia. W przytaczanym wyroku Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Konwencji w związku z zanieczyszczeniem środowiska, którego doświadczał skarżący. W wyroku tym ETPC po raz pierwszy jasno wskazał, iż sprawy środowiskowe mogą stanowić źródło naruszeń praw człowieka.

Za punkt przełomowy należy uznać wyrok w sprawie *Kyrtatos p. Grecji*⁴⁶, który wskazał jasno ograniczenie dla tego typu skarg opierających się na art. 8 Konwencji, a mianowicie, iż konieczne jest konkretne wskazanie negatywnego wpływu zanieczyszczeń na życie prywatne lub rodzinne skarżącego. EKPC nie chroni bowiem generalnych aspiracji bądź potrzeb społeczeństwa jako całości⁴⁷. Samo wskazanie ogólnego pogorszenia stanu środowiska na danym terenie należy więc uznać za niewystarczające⁴⁸. W tym miejscu warto jednak dodatkowo zwrócić uwagę na orzeczenie w sprawie *Tătar p. Rumunii*⁴⁹ dotyczącej procesu wydobycia złóż złota, w trakcie którego w okolicach miasta Baia Mare doszło do wypuszczenia do środowiska ok. 100 000 m³ wód osadowych skażonych cyjankiem. Skarga w przytaczanym wyroku została bowiem uznana za zasadną pomimo niewykazania przez skarżących związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy narażeniem na szkodliwe emisje, a stanem zdrowia syna skarżącego. ETPC uznał bowiem, iż niedochowanie odpowiedniej ostrożności przez władze rumuńskie – nieprzeprowadzenie właściwego oszacowania ryzyka, brak podjęcia odpowiednich działań prewencyjnych – samo w sobie stanowiło naruszenie art. 8 Konwencji. Podkreślić należy również fakt stwierdzenia przez ETPC istnienia pozytywnego obowiązku podejmowania przez państwo określonych działań mających na celu ochronę osób pozostających pod jego jurysdykcją, które zostało wyrażone w sprawie *L.C.B. p. Wielkiej Brytanii*, dotyczącej przeprowadzanych przez to państwo prób nuklearnych⁵⁰.

Z nowszego orzecznictwa na szczególną uwagę zasługuje wyrok w sprawie *Cordella i inni p.*

⁴⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Lopez Ostra p. Hiszpanii* z dnia 9 grudnia 1994 r., nr skargi 16798/90.

⁴⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Kyrtatos p. Grecji* z dnia 22 maja 2003 r., nr skargi 41666/1998.

⁴⁷ H. Machińska, *Europejska Konwencja Praw Człowieka jako instrument ochrony praw jednostki w związku z zanieczyszczeniem środowiska*, EPS 2014, nr 1, s. 60-65.

⁴⁸ ETPC, *Kyrtatos p. Grecji* (cyt. wyżej), para. 52.

⁴⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Tătar p. Rumunii* z dnia 27 stycznia 2009 r., nr skargi 67021/01.

⁵⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *L.C.B. p. Wielkiej Brytanii* z dnia 9 czerwca 1998 r., nr skargi 14/1997/798/1001.

*Włochom*⁵¹, w której 180 skarżących, poprzednio bądź obecnie zamieszkujących miasto Taranto podniosło, że smog wytwarzany przez hutę Ilva ma negatywny wpływ na środowisko oraz ich zdrowie, a tym samym naruszone zostały prawa gwarantowane im przez EKPC. Trybunał przyznał w szczególności, iż utrzymujący się na tamtym terenie poziom zanieczyszczenia środowiska stanowił zagrożenie zdrowia skarżących oraz szerzej wszystkich mieszkańców narażonych na szkodliwe emisje. Natomiast brak odpowiednich działań ze strony rządu włoskiego został uznany za niezapewnienie tym osobom wymaganego poziomu ochrony ich prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Ponadto, należy podkreślić stwierdzone w przytaczanym orzeczeniu naruszenie art. 13 EKPC ze względu na niezapewnienie skarżącym efektywnych środków ochrony prawnej, za pomocą których mogliby się domagać dekontaminacji wskazanych terenów.

Obecna linia orzecznicza ETPC posiada dwa wyraźne ograniczenia – uniemożliwia ochronę elementów środowiska samych w sobie, a także praw przyszłych, nienarodzonych jeszcze generacji⁵². Ponadto, zadośćuczynienia i odszkodowania zasądzane przez Trybunał w przypadku stwierdzenia naruszenia Konwencji w tego typu sprawach są często nieadekwatne – podstawowym trybem naprawienia szkody powinno być bowiem przywrócenie stanu rzeczy sprzed naruszeń. Ochrona wynikająca z EKPC jest więc najbardziej efektywna w odniesieniu do takich zagrożeń, które wywołują bezpośrednie zagrożenie życia czy zdrowia konkretnych jednostek lub w poważny i negatywny sposób wpływają na korzystanie przez nie z prawa do ochrony prywatności, domu i życia rodzinnego. W dalszym ciągu EKPC nie jest jednak przystosowana do wyzwań wynikających ze zmian klimatycznych czy stałego wzrastania poziomu zanieczyszczenia powietrza, w których wpływ na wolności i prawa konkretnej jednostki jest bardziej odłożony w czasie, co sprawia, że wykazanie statusu ofiary w rozumieniu Konwencji może być trudne. Warto jednak odnotować, że orzecznictwo ETPC w omawianym zakresie wciąż się rozwija, a okazję do zreinterpretowania zasad ochrony praw związanych z ochroną środowiska w ramach systemu konwencyjnego Trybunał będzie miał m.in. w niedawno zakomunikowanej sprawie *Duarte Agostinho i inni przeciwko Portugalii i 32 innym państwom* (skarga nr 39371/20). Skargę w tej sprawie złożyła grupa młodych ludzi z Portugalii, którzy

⁵¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Cordella i inni p. Włochom* z dnia 24 czerwca 2019 r., nr skargi 54414/13 i 54264/15.

⁵² C. Perruso, *Le droit à un environnement sain en droit international*, thesis, Université de Paris 1/University of Sao Paulo, 15 października 2019, s. 406, przyp. za E. Lambert, *The Environment and Human Rights. Introductory Report to the High-Level Conference Environmental Protection and Human Rights*, Strasbourg, 27 lutego 2020, dostępny pod adresem: <https://rm.coe.int/report-e-lambert-en/16809c827f> (dostęp: 26.11.2020).

zarzucają, że państwa, które nie ograniczają w dostatecznym zakresie emisji gazów cieplarnianych, przyczyniają się do zmian klimatycznych prowadzących m.in. do częstych pożarów lasów w Portugalii. Zdaniem skarżących państwa naruszają w ten sposób szereg wolności i praw gwarantowanych w Konwencji, w tym m.in. art. 2 i 8 EKPC.

2. Stanowisko Europejskiego Komitetu Praw Społecznych

Podobnie, jak w wypadku EKPC, Europejska Karta Społeczna (dalej: Karta)⁵³ również nie przewiduje *expressis verbis* prawa do życia w czystym środowisku. Jednakże art. 11 Karty, gwarantuje prawo do korzystania z wszelkich dostępnych środków umożliwiających utrzymanie najwyższego, możliwego poziomu stanu zdrowia. Z przytoczonej regulacji Europejski Komitet Praw Społecznych (dalej: Komitet) wywiódł jednak prawo do zdrowego środowiska (ang. – *healthy enviroment*) i na tej podstawie zobowiązuje państwa do przedstawiania w okresowych raportach działań podejmowanych przez nie w celu zapewnienia jednostkom możliwości egzystowania w środowisku o odpowiednim poziomie czystości⁵⁴. Należy podkreślić, iż w ostatnich latach Komitet wskazał, że tworzenie czystego/zdrowego środowiska, a następnie jego ochrona są centralnymi problemami dla systemu gwarancji Karty⁵⁵.

W toku procedury skargowej Komitet rozpatrywał dotychczas jedynie dwie sprawy dotyczące prawa do życia w zdrowym środowisku – w obu przypadkach skargi zostały skierowane przeciwko Grecji⁵⁶. W sprawie *MFHR p. Grecji*, która dotyczyła bierności rządu greckiego w zakresie zapewnienia pracownikom oraz okolicznym mieszkańcom odpowiedniej ochrony przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez miejscowe kopalnie węgla brunatnego, Komitet wskazał, że Karta musi być interpretowana w świetle aktualnych okoliczności⁵⁷. Wychodząc z tego punktu uznano dalej, iż interpretacja art. 11 Karty musi prowadzić do wniosku, iż zawiera on w sobie także prawo do czystego/zdrowego środowiska⁵⁸. Komitet

⁵³ Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 z późn. zm.).

⁵⁴ Zob. M. Trilsch, *European Committee of Social Rights: The right to a healthy environment*, "International Journal of Constitutional Law", vol. 7, wyd. 3, lipiec 2009, s. 529–538.

⁵⁵ Decyzja (w sprawie dopuszczalności i środków natychmiastowych) Europejskiego Komitetu Praw Społecznych z 22 stycznia 2019 r. w sprawie *Globaali sosiaalityö ry and Maan ystävät ry p. Finlandii*, skarga nr 163/2018, para. 12.

⁵⁶ Decyzja Europejskiego Komitetu Praw Społecznych z 6 grudnia 2006 r. w sprawie *Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) p. Grecji*, skarga nr 30/2005 oraz decyzja Europejskiego Komitetu Praw Społecznych z 23 stycznia 2013 r. w sprawie *International Federation for Human Rights (FIDH) p. Grecji*, skarga nr 72/2011.

⁵⁷ *MFHR p. Grecji*, para. 194.

⁵⁸ *Ibidem.*, para. 195.

stwierdził ponadto, że w celu pełnej implementacji art. 11 Karty, w zakresie odnoszącym się do zagrożeń dla zdrowia wynikających z degradacji środowiska naturalnego, państwa powinny rozwijać i regularnie aktualizować kompleksowe regulacje krajowe w obszarze prawa ochrony środowiska, zapobiegać zanieczyszczeniom powietrza w skali lokalnej i globalnej poprzez m.in. wprowadzanie odpowiednich standardów wyposażenia i ograniczeń w emisji szkodliwych substancji, wdrożyć odpowiednie mechanizmy nadzorcze zapewniające, że właściwe przepisy i standardy krajowe są przestrzegane w praktyce, informować i edukować uczniów, studentów i ogół społeczeństwa na temat globalnych i lokalnych zagrożeń dla środowiska.⁵⁹ Natomiast w sprawie *FIDH p. Grecji*, dotyczącej szkodliwego wpływu zanieczyszczania rzeki Asopos na osoby zamieszkujące rzeczony region, Komitet stwierdził, że zgodnie z wcześniejszą decyzją Karta przewiduje prawo do czystego/zdrowego środowiska, które uzupełnia prawa gwarantowane przez art. 2 i 3 EKPC – gdyż ochrona zdrowia stanowi niezbędny warunek ochrony ludzkiej godności - jak i art. 8 Konwencji⁶⁰. Ponadto, w przytoczonej powyżej sprawie podkreślony został obowiązek państwa do podejmowania odpowiednich działań prewencyjnych przeciwko zanieczyszczeniom środowiska⁶¹.

Podejście Komitetu względem ochrony prawa do zdrowego/czystego środowiska może się więc wydawać bardziej progresywne niż to prezentowane przez ETPC. Choć bowiem Karta także nie zawiera *expressis verbis* prawa do ochrony czystego środowiska, a, podobnie jak na gruncie wcześniej omawianych systemów, pewne elementy tego prawa są chronione w ramach innych, wyrażonych w Karcie wprost praw, to jednak Komitet posługuje się pojęciem „prawo do zdrowego środowiska”, a co więcej wskazuje na zobowiązania państwa o charakterze systemowym. Wynika to jednak oczywiście z odmiennego charakteru Europejskiej Karty Społecznej jako konwencji nastawionej na ochronę przede wszystkim praw II generacji, a także z obowiązującego na gruncie tej konwencji modelu skarg zbiorowych, które znacząco różnią się od skarg indywidualnych składanych do ETPC. Należy przy tym zwrócić uwagę, że orzecznictwo Komitetu w omawianym zakresie jest raczej skąpe, Polska nadal nie ratyfikowała protokołu umożliwiającego składanie skarg zbiorowych, a same prawa wyrażone w Karcie są trudne do dochodzenia w postępowaniu sądowym. Czynniki te niewątpliwie ograniczają praktyczne znaczenie Karty i jej interpretacji przyjmowanej przez Komitet w zakresie omawianym w niniejszej opinii.

⁵⁹ Ibidem, para. 203.

⁶⁰ *FIDH p. Grecji*, para. 51.

⁶¹ Ibidem., para. 145.

IV. Prawo do życia w czystym środowisku w ujęciu międzyamerykańskim

Koncepcja praw człowieka do zdrowego środowiska została zapoczątkowana w obu Amerykach wraz z uchwaleniem Protokołu Dodatkowego do Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka w dziedzinie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 17 listopada 1988 r. (dalej: Protokół z San Salvador)⁶². Protokół ten utrzymuje w art. 11, że każdy ma prawo do życia w czystym środowisku i dostępu do przestrzeni publicznej oraz, że państwa przystępujące powinny „promować ochronę, zachowanie i poprawę stanu środowiska naturalnego”⁶³.

Niestety, zgodnie z art. 19 ust. 6 Protokołu z San Salvador, prawo do życia w czystym środowisku, tak jak i większość praw zagwarantowanych w tym protokole (za wyjątkiem prawa do nauki i wolności tworzenia i zrzeszania się w związkach zawodowych), nie podlega ochronie w trybie skargi indywidualnej do Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka lub Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka. W tej sytuacji, postępowania przed tymi organami dotyczące naruszeń środowiska naturalnego muszą zostać oparte na naruszeniach wolności i praw człowieka wyrażonych w Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka. Szczególne znaczenie mają tu przepisy gwarantujące ochronę prawa własności, a także prawa do ochrony życia i zdrowia⁶⁴.

Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka (dalej: MTPC) stara się połączyć prawa środowiskowe z już ugruntowanymi prawami człowieka. Jak wskazywał w swoim orzecznictwie „[r]ealizacja prawa do życia, do fizycznego bezpieczeństwa i integralności jest z konieczności związana i w pewien sposób zależna od własnego środowiska fizycznego. W związku z tym, tam gdzie skażenie i degradacja środowiska stanowią trwałe zagrożenie dla życia i zdrowia ludzkiego, powyższe prawa są z tym związane”⁶⁵. W celu wzmocnienia wsparcia dla prawa człowieka do zdrowego środowiska naturalnego, w ramach systemu międzyamerykańskiego włączono ochronę środowiska do art. 15 Międzyamerykańskiej Karty Demokratycznej uchwalonej w Limie 11 września 2001 r., która jest jednym z najważniejszych, wiążących wszystkich aktywnych członków aktów prawa przyjętych przez Organizację Państw

⁶² N. Grove, *A proposal for addressing violations of indigenous people's environmental and human rights in the Inter-American Human Rights System*, 4 “J. Animal and Environmental Law”, s. 186, (dostęp: 30.09.2020).

⁶³ Art. 11 Protokołu dodatkowego do Amerykańskiej Konwencji o prawach człowieka w dziedzinie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, tzw. Protokołu z San Salvador.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka, *Report on the Situation of Human Rights in Ecuador*, OEA/Ser.L/V/II.96, doc. 10 rev.1.

Amerykańskich. Dokument ten ma na celu przede wszystkim ochronę oraz wspieranie instytucji oraz mechanizmów demokratycznych w tych państwach.

W orzecznictwie Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka, w sprawach dotyczących wzmocnionej ochrony prawa do czystego środowiska jako prawa człowieka, często opierano się na prawie własności wspólnotowej w celu ochrony mniejszości szczególnie narażonych na nadużycia w środowisku naturalnym⁶⁶. Tak było choćby w sprawie *Wspólnota Awas Tingni przeciwko Nikaragui*. Szeroka interpretacja art. 21 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka przyjęta w przytaczanym orzeczeniu doprowadziła do wniosku, że tradycyjna własność i możliwość korzystania z niej przez społeczności autochtoniczne są elementami prawa własności ustanowionego w tym artykule⁶⁷. Co najważniejsze, w sprawie tej potwierdzono prawo grup tubylczych do ochrony ich środowiska⁶⁸.

W oparciu o precedens ustanowiony w ww. wyroku MTPC orzekł podobnie w sprawie *Saramaka People przeciwko Nikaragui*, gdzie w kontekście zasobów naturalnych uznano, że ograniczenie prawa własności nie może wpływać na możliwość przetrwania danej ludności rdzennej⁶⁹. Potwierdza to również komentarz ogólny do Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych nr 23, w którym stwierdza się, że prawa mniejszości do celebrowania swojej kultury koniecznie obejmują również korzystanie z zasobów naturalnych⁷⁰.

Szczególne znaczenie dla rozwoju standardów w zakresie prawa człowieka do czystego środowiska może mieć opinia doradcza MTPC z 7 lutego 2018 r., wydana po rozpoznaniu pytania skierowanego przez Republikę Kolumbii⁷¹. Do Trybunału zwrócono się o ustalenie: „w jaki sposób należy interpretować pakt z San José [Amerykańską Konwencję Praw Człowieka] w sytuacji, gdy istnieje niebezpieczeństwo, że budowa i eksploatacja dużych projektów dotyczących infrastruktury sieciowej może mieć poważne skutki dla środowiska morskiego w regionie Karaibów, a w konsekwencji dla siedliska ludzkiego, które jest niezbędne do pełnego korzystania z praw mieszkańców wybrzeży i/lub wysp państwa będącego stroną paktu i do

⁶⁶ J. Knox, *Essay: Climate Change and Human Rights Law*, 50 “Virginia Journal of International Law”, s. 185–187.

⁶⁷ N. Grove, *A proposal for addressing...*, op.cit., s. 206-207.

⁶⁸ Ibidem, s. 207.

⁶⁹ Wyrok Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 listopada 2007 r. w sprawie *Lud Saramaka p. Surinamowi*, par. 121-122, 126-128.

⁷⁰ Komitet Praw Człowieka ONZ, *CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities)*, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, <https://www.refworld.org/docid/453883fc0.html> (dostęp: 30.09.2020).

⁷¹ Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka, *Advisory opinion OC-23/17 of November 15, 2017 Requested by the Republic of Colombia*, https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_23_ing.pdf (dostęp: 30.09.2020).

korzystania z nich, w świetle norm środowiskowych uznanych w międzynarodowym prawie zwyczajowym i traktatach mających zastosowanie między poszczególnymi państwami”⁷².

MTPC odniósł się w niej do trzech najważniejszych kwestii: istnienia prawa do zdrowego środowiska, eksterytorialnego zakresu stosowania konwencji amerykańskiej oraz obowiązków państwa w kontekście transgranicznych szkód w środowisku. W kontekście niniejszej opinii, najistotniejsze wydają się rozważania MTPC w odniesieniu do tego pierwszego problemu.

W tym zakresie MTPC uznał istnienie „autonomicznego” prawa do zdrowego środowiska na mocy Konwencji Amerykańskiej, jasno stwierdzając, że jest to podstawowe prawo człowieka. Prawo do zdrowego środowiska naturalnego jest objęte art. 11 Protokołu z San Salvador, a także art. 26 Konwencji amerykańskiej (obowiązek stopniowego wdrażania przez państwa praw wynikających z gospodarczych, społecznych, edukacyjnych, naukowych i kulturalnych standardów określonych w Karcie Organizacji Państw Amerykańskich i Protokole z Buenos Aires) i znajduje dalsze odzwierciedlenie w konstytucjach państw członkowskich i instrumentach międzynarodowych⁷³. Prawo to ma wymiar kolektywny i indywidualny⁷⁴. Ten pierwszy ma charakter uniwersalny i odnosi się zarówno do osób żyjących współcześnie, jak i przyszłych pokoleń. Nie można jednak zapominać, że omawiane prawo ma także wymiar indywidualny. Jego naruszenie może wywrzeć bezpośredni lub pośredni wpływ na jednostkę i doprowadzić do naruszenia szeregu innych jej praw w tym np. prawa do ochrony zdrowia i życia⁷⁵. Trybunał podkreślił, że „degradacja środowiska może wyrządzić nieodwracalną krzywdę ludziom, stąd też zdrowe środowisko stanowi prawo fundamentalne dla egzystencji ludzkości”⁷⁶. Powołując się na pogląd Grupy Roboczej ds. Protokołu z San Salvador, MTPC stwierdził, że prawo do zdrowego środowiska nakłada na państwa następujące obowiązki: zapewnienie każdemu zdrowego środowiska do życia, zapewnienie każdemu podstawowych usług publicznych, promowanie ochrony środowiska, promowanie ulepszania środowiska⁷⁷. Prawo do zdrowego środowiska chroni także składniki przyrody, takie jak rzeki czy lasy, nie tylko ze względu na ich znaczenie dla człowieka, ale i dla wszelkich innych organizmów żyjących⁷⁸. MTPC zwrócił także uwagę na związki między prawem do środowiska a innymi

⁷² Ibidem, par. 8, 12-13, 28.

⁷³ Ibidem, par. 57-58.

⁷⁴ Ibidem, par. 59.

⁷⁵ Ibidem, par. 64.

⁷⁶ Ibidem, par. 59.

⁷⁷ Ibidem, par. 60.

⁷⁸ Ibidem, par. 62.

prawami człowieka, które podzielił na dwie kategorie – prawa materialne (które są bardziej narażone na naruszenia w związku z degradacją środowiska, np. prawo do ochrony życia i zdrowia) oraz proceduralne (których wykonywanie może pomagać w ustalaniu polityki w zakresie ochrony środowiska np. wolność słowa i zrzeszania się)⁷⁹. Ponadto, niektóre kategorie osób (np. dzieci, ludy tubylcze, osoby szczególnie ubogie) są bardziej narażone na naruszenia praw człowieka związane z degradacją środowiska⁸⁰.

Wyraźnie widać zatem, że także MTPC dostrzega związki między ochroną środowiska a poszanowaniem wolności i praw jednostki. Co istotne, w odróżnieniu od wcześniej omawianych konwencji, w systemie amerykańskim prawo do czystego środowiska ma bezpośrednią podstawę prawną i choć jego bezpośrednie dochodzenie w postępowaniu przed MTPC jest niemożliwe, Trybunałowi udało się sformułować wiele istotnych tez na temat ochrony środowiska w ramach postępowań dotyczących innych wolności i praw zagwarantowanych w Konwencji amerykańskiej oraz procedurze opinii doradczych. Szczególnie istotne wydaje się stwierdzenie, że prawo do zdrowego środowiska to nie tylko norma programowa czy prawo kolektywne, ale i prawo indywidualne, które wiąże się z konkretnymi obowiązkami państwa i które może zostać w określonych okolicznościach naruszone.

V. Prawo do życia w czystym środowisku w działalności afrykańskich organów ds. ochrony praw człowieka

Problematyka prawa do czystego środowiska analizowana była również w ramach działań podejmowanych na podstawie Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów (dalej: Karta Afrykańska), aktu prawnego uchwalonego na konferencji Organizacji Jedności Afrykańskiej w Nairobi w 1981 r. Karta Afrykańska wzorowana była na innych międzynarodowych dokumentach z zakresu praw człowieka i jest jedynym porozumieniem regionalnym, które nakłada na państwa tego samego rodzaju zobowiązania zarówno w odniesieniu do praw I, jak i II generacji⁸¹. Karta zawiera także, w art. 24, kolektywne prawo do czystego środowiska: „[k]ażdy lud ma prawo do ogólnie zadowalającego środowiska sprzyjającego jego rozwojowi”.

⁷⁹ Ibidem, par. 64.

⁸⁰ Ibidem, par. 67.

⁸¹ J. Knox, *Essay: Climate Change...*, op. cit., s. 180.

Organami, których zadaniem jest kontrola przestrzegania Karty Afrykańskiej są: Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów oraz Afrykański Trybunał Praw Człowieka. Pierwszy ze wskazanych ma za zadanie promowanie praw człowieka i ludów oraz zapewnianie ich ochrony w Afryce, drugi zaś uzupełnianie i wzmacnianie funkcji Afrykańskiej Komisji Praw Człowieka i Ludów w szczególności poprzez rozstrzyganie konkretnych spraw.

Z perspektywy niniejszej opinii za niezwykle istotną należy uznać sprawę Centrum Działań na rzecz Praw Socjalnych i Gospodarczych (dalej: SERAC) przeciwko Nigerii (sprawa Ogoniland)⁸². Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów stwierdziła, że SERAC naruszyło art. 24 Karty Afrykańskiej w związku z wydobyciem ropy naftowej w delcie Nigru. Jak wskazała Komisja w swoim rozstrzygnięciu, prawo do zdrowego środowiska „wymaga od państwa podjęcia rozsądnych i innych środków w celu zapobiegania zanieczyszczeniu i degradacji ekologicznej, wspierania ochrony oraz zapewnienia zrównoważonego pod względem ekologicznym rozwoju i wykorzystania zasobów naturalnych”⁸³. W konsekwencji tego rozstrzygnięcia stwierdzono, że rząd musi zezwolić na niezależne badania naukowe nad zagrożeniami środowiska, opublikować badania wpływu na środowisko i społeczeństwo, ostrzegać społeczeństwo przed wszelkimi potencjalnymi materiałami toksycznymi lub działaniami związanymi z rozwojem oraz umożliwić zaangażowanie społeczeństwa w podejmowanie decyzji, które mają wpływ na społeczność⁸⁴.

Obecnie Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów nie zajmuje się jeszcze żadną ze spraw dotyczących problematyki praw człowieka i ochrony środowiska⁸⁵. Jednakże Trybunał może polegać na wypracowanych przez Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów standardach przy wydawaniu wyroków w konkretnych sprawach dotyczących praw człowieka⁸⁶. Oznacza to, że Trybunał w trakcie rozstrzygania może zwrócić się do Afrykańskiej Komisji Praw Człowieka i Ludów o wskazówki⁸⁷. Orzeczenie w sprawie Ogoniland może być zatem

⁸² Decyzja Afrykańskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie *The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic and Social Rights przeciwko Nigerii*, nr komunikacji 155/96, sygn. ACHPR/COMM/A044/1, <https://www.eschr-net.org/sites/default/files/serac.pdf> (dostęp: 4.03.2021); zob. także J. Oloka-Onyango, *Reinforcing Marginalized Rights in an Age of Globalization: International Mechanisms, Non-State Actors, and the Struggle for Peoples' Rights in Africa*, 18 Am. U. Int'l L. Rev. 851, 856, 857.

⁸³ ACHPR/COMM/A044/1, par. 52.

⁸⁴ Ibidem, par. 53.

⁸⁵ <https://en.african-court.org/index.php/cases#finalised-cases> (dostęp: 30.09.2020).

⁸⁶ International Federation for Human Rights, *The African Court on Human and People's Rights towards the African Court of Justice and Human Rights*, s. 59, https://www.fidh.org/IMG/pdf/african_court_guide.pdf (dostęp: 30.09.2020).

⁸⁷ Ibidem.

stosowane w przyszłych sporach dotyczących środowiska naturalnego toczących się przed Trybunałem.

VI. Prawo do czystego środowiska w ujęciu krajowym – różne perspektywy

W ostatnich latach problematyka prawa do czystego środowiska stała się przedmiotem precedensowych wyroków szeregu najwyższych sądów krajowych. Zdaniem HFPC, trend ten stanowi pewne odzwierciedlenie coraz wyraźniejszego dostrzegania, także na poziomie międzynarodowym (zob. wyżej), związków między zagrożeniami dla środowiska i klimatu a stanem poszanowania wolności i praw człowieka. Coraz wyraźniej widać także konieczność podjęcia natychmiastowych działań mających na celu zapobieżenie dalszej degradacji środowiska naturalnego. Mając na uwadze podobną rolę, jaką odpowiedź na pytanie prawne Sądu Okręgowego w Gliwicach może odegrać w polskim porządku prawnym, Fundacja zdecydowała się przybliżyć kilka wybranych orzeczeń tego rodzaju.

Holandia

W opinii HFPC, na szczególną uwagę zasługuje orzeczenie Sądu Najwyższego Holandii z dnia 20 grudnia 2019 r. w sprawie *Urgenda p. Holandii*⁸⁸, ze względu na jego precedensowy w skali globalnej charakter. W przytaczanym wyroku sąd rozpoznawał kasację wniesioną przez państwo od wyroku Sądu Apelacyjnego utrzymującego w mocy wyrok Sądu Rejonowego, w którym stwierdzono istnienie po stronie rządu holenderskiego prawnego obowiązku zapobiegania niebezpiecznym zmianom klimatycznym poprzez redukcję emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 25 % w porównaniu z poziomem emisji w 1990 r. Strony postępowania pozostawały zgodne co do naukowo potwierdzonego faktu, iż gazy cieplarniane są szkodliwe, a ich emisja może prowadzić do sytuacji zagrożenia życia mieszkańców Królestwa Niderlandów w związku z czym powinna być możliwie szybko zredukowana, a finalnie zaprzestana. Spór dotyczył wyłącznie istnienia obowiązku rządu holenderskiego redukcji rzeczony emisji o ¼ poziomu z 1990 r. przed końcem 2020 r. Ostatecznie SN oddalił kasację, dzieląc i jednocześnie rozwijając argumentację zawartą w orzeczeniach sądów niższej instancji.

Choć w Konstytucji Królestwa Niderlandów istnieje przepis nakładający na państwo

⁸⁸ Tłumaczenie orzeczenia w języku angielskim dostępne pod adresem: <https://www.urgenda.nl/wp-content/uploads/ENG-Dutch-Supreme-Court-Urgenda-v-Netherlands-20-12-2019.pdf> (dostęp: 3.11.2020 r.).

obowiązek podejmowania działań nakierowanych na ochronę środowiska naturalnego (art. 21), to jednak wyrok SN został oparty na EKPC – w szczególności art. 2 oraz art. 8. Przepisy te miały znaczenie, gdyż zgodnie z art. 93 i 94 holenderskiej konstytucji ogłoszone traktaty międzynarodowe mają moc powszechnie obowiązującą (jeśli tak wynika z ich treści) i są stosowane z pierwszeństwem wobec aktów prawa krajowego.

Odnosząc się do interpretacji postanowień EKPC, Sąd Najwyższy wskazał, że z art. 2 i 8 Konwencji wynika obowiązek podejmowania przez państwo działań w celu zapobieżenia niebezpieczeństwom grożącym nie tylko konkretnym jednostkom, ale i ich grupom czy wręcz całym społecznościom. Obowiązek ten zachodzi nawet wówczas, gdy nie ma pewności, że zagrożenie się urzeczywistni. Jeśli więc istnieje rzeczywiste i bezpośrednie ryzyko naruszenia prawa do ochrony życia lub prawa do ochrony prywatności i życia rodzinnego, państwo powinno podjąć odpowiednie działania. Działania te mogą mieć charakter zarówno prewencyjny (zapobieganie określonym zagrożeniom), jak i łagodzący (łagodzenie skutków określonych zjawisk). Sądy mogą oceniać, czy władze wywiązują się z tak określonych obowiązków, w szczególności – czy realizowana przez nie polityka jest spójna i terminowa. Zobowiązania wynikające z EKPC odnoszą się jednak do działań, które państwo ma podjąć, niekoniecznie zaś do rezultatu, który ma osiągnąć. SN podkreślił także znaczenie art. 13 EKPC, który gwarantuje każdemu prawo do skutecznych środków odwoławczych. Zdaniem SN wszystkie omówione wcześniej zasady znajdują zastosowanie także w odniesieniu do zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych. Fakt, że zagrożenia te są odłożone w czasie, a ich skutki będą dotyczyły całego społeczeństwa, nie zaś jedynie konkretnych jednostek, nie wyłącza stosowania EKPC. Obowiązek działań zapobiegawczych SN powiązał z obowiązkiem redukcji przez Królestwo Niderlandów emisji gazów cieplarnianych, wynikającym z faktu ratyfikacji Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. SN podkreślił przy tym, że aby gwarancje wyrażone w EKPC były skuteczne, jednostka musi mieć możliwość powoływania się na swoje prawa przeciwko państwu przed sądami krajowymi. Co istotne, postępowania krajowe w tym zakresie mogą być wszczynane nawet przez organizacje, które na gruncie EKPC nie miałyby zdolności skargowej ze względu na to, że nie mogą zostać uznane za ofiary w rozumieniu art. 34 Konwencji. Prawo holenderskie uprawnia bowiem organizacje pozarządowe do wszczynania postępowań sądowych na rzecz osób, które mogą być ofiarami. W dalszej części orzeczenia Sąd przedstawił rozważania na temat tego, czy z EKPC, interpretowanej łącznie ze wspomnianą już Konwencją Ramową, można wywieść konkretny obowiązek obniżenia emisji gazów o określony procent, jednak kwestia ta pozostaje poza

zakresem tematycznym niniejszej opinii.

O znaczeniu omawianego orzeczenia w skali globalnej świadczy komunikat prasowy wydany przez Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, w którym wskazano, iż decyzja ta potwierdza prawny, wiążący obowiązek rządu Holandii, i przez implikację także i pozostałych światowych rządów, oparty na międzynarodowym prawie człowieka, do podjęcia stanowczego zmniejszania emisji gazów cieplarnianych⁸⁹. Wyrok ten może mieć także znaczenie dla Polski – opierał się on przecież na interpretacji EKPC, której stroną jest także Polska. Przyjęta przez holenderski SN interpretacja niewątpliwie jest osadzona w dotychczasowym orzecznictwie ETPC, choć jednocześnie w znaczącym zakresie doprecyzowuje istniejące standardy, odnosząc je do konkretnego problemu zmian klimatycznych i wywodząc z nich szczegółowe, możliwe do wyegzekwowania obowiązki państwa.

Irlandia

Fundacja pragnie również zwrócić uwagę na dwa orzeczenia irlandzkie, które trafiły przed sąd z inicjatywy Fundacji Przyjaciół Irlandzkiego Środowiska (ang. - *Friends of the Irish Enviroment*, dalej: FIE). Pierwszy z nich, wyrok Wyższego Sądu Apelacyjnego Irlandii (ang. - *High Court*) z 21 listopada 2017 r. w sprawie *FIE p. Radzie Hrabstwa Fingal i innym*⁹⁰, został uznany za historyczny⁹¹ w dziejach irlandzkiego orzecznictwa ze względu na uznanie w nim istnienia niewyrażonego w konstytucji wprost, aczkolwiek przez nią chronionego, prawa jednostki do środowiska, odpowiadającego ludzkiej godności oraz dobrobytowi obywateli jako ogółu⁹². Prawo to, chronione z zachowaniem powyżej określonego standardu, zostało zidentyfikowane przez skład orzekający jako konieczny warunek dla spełnienia wszystkich pozostałych praw człowieka. Zdaniem sądu jest ono nieodzownym prawem egzystencjalnym, które, choć posiadane przez ogół, może zawsze zostać nabyte personalnie i jako takie

⁸⁹ Komunikat dostępny pod adresem;

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25450&LangID=E> (dostęp: 3.11.2020).

⁹⁰ Orzeczenie w języku oryginalnym dostępne w całości pod adresem: https://www.courts.ie/acc/alfresco/2156ec2e-9c44-409d-9e58-bb52e4349a25/2017_IEHC_695_1.pdf/pdf#view=fitH (dostęp: 4.11.2020)

⁹¹ <http://climatecasechart.com/non-us-case/friends-irish-environment-clg-v-fingal-county-council/> (dostęp: 9.03.2021).

⁹² https://www.courts.ie/acc/alfresco/2156ec2e-9c44-409d-9e58-bb52e4349a25/2017_IEHC_695_1.pdf/pdf#view=fitH, *op. cit.*, pkt. 241.

zasługiwać na ochronę z mocy art. 40.3.1.⁹³ konstytucji Irlandii⁹⁴.

Powyższe rozstrzygnięcie powinno zostać zestawione z wyrokiem Sądu Najwyższego Irlandii z dnia 31 lipca 2020 r. w sprawie *FIE p. Irlandii*⁹⁵, określonego mianem przełomowego przez Specjalnego Sprawozdawcę Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. praw człowieka i środowiska Davida R. Boyd'a⁹⁶. Na mocy tego orzeczenia odrzucony został Krajowy Plan Łagodzenia Skutków (ang. – *National Mitigation Plan*) przedstawiony przez rząd Irlandii, jako że nie przewidywał on konkretnych rozwiązań, które pozwoliłyby na osiągnięcie celu Aktu Klimatycznego (ang. – *Climate Act*) z 2015 r.⁹⁷, tj. transformacji w kierunku niskoemisyjnej, odpornej na zmiany klimatu oraz ekologicznie zrównoważonej gospodarki. W przytoczonej sprawie FIE podniosła, iż irlandzki rząd nie podejmując stosownych działań prowadzących do redukcji emisji dwutlenku węgla, faktycznie przyczynił się do jej wzrostu i tym samym dopuścił się naruszenia prawa do życia, do nietykalności cielesnej oraz do życia w środowisku odpowiadającym ludzkiej godności, chronionych przez konstytucję Irlandii oraz z mocy art. 2 i art. 8 EKPC. Sąd Najwyższy odniósł się w tym kontekście do prawa do życia w środowisku odpowiadającym ludzkiej godności, stwierdzając, iż tak sformułowane nie może ono zostać wywiedzione z tekstu bądź struktury konstytucji oraz, że byłoby zbyt cenne jeżeli zawierałoby się w prawie do życia bądź nietykalności cielesnej⁹⁸. Niemniej, sąd zaznaczył również, że potencjalnie mogą wystąpić sprawy o charakterze ekologicznym, w których możliwe będzie zajęcie się problematyką obowiązków oraz praw konstytucyjnych⁹⁹.

Pogłębiona analiza uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego Irlandii skłania jednak do wniosku, iż nie miał on na celu zanegowania potrzeby objęcia rzeczzonej materii konstytucyjną ochroną, a raczej zasygnalizowanie, m.in. przez przytoczenie konkretnych regulacji zawartych w regulacjach innych państw, iż adekwatnym sposobem rozwiązania tej kwestii byłoby jej

⁹³ Dokument dostępny w języku oryginalnym pod adresem: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html> (dostęp: 4.11.2020)

⁹⁴ https://www.courts.ie/acc/alfresco/2156ec2e-9c44-409d-9e58-bb52e4349a25/2017_IEHC_695_1.pdf/pdf#view=fitH, *op. cit.*, pkt. 264.

⁹⁵ Orzeczenie dostępne w języku oryginalnym pod adresem: https://www.courts.ie/view/judgments/681b8633-3f57-41b5-9362-8cbc8e7d9215/981c098a-462b-4a9a-9941-5d601903c9af/2020_IESC_49.pdf/pdf (dostęp: 8.11.2020)

⁹⁶ Patrz: <https://www.climatecaseireland.ie/amidst-a-climate-and-biodiversity-crisis-hope-emerges-friends-of-the-irish-environment-win-historic-climate-case-ireland-in-the-irish-supreme-court/> (dostęp: 8.11.2020 r.)

⁹⁷ Dokument dostępny w języku oryginalnym pod adresem: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/46/enacted/en/html> (dostęp: 8.11.2020)

⁹⁸ https://www.courts.ie/view/judgments/681b8633-3f57-41b5-9362-8cbc8e7d9215/981c098a-462b-4a9a-9941-5d601903c9af/2020_IESC_49.pdf/pdf, *op. cit.*, pkt 8.11.

⁹⁹ *Ibidem.*, pkt 8.14.

uregulowanie wprost – poprzez konstytucyjne poprawki¹⁰⁰.

Na gruncie europejskim należy ponadto odnotować, iż bardzo istotne postępowania sądowe w omawianym zakresie są obecnie w toku w szeregu innych europejskich państw, jak np. Belgia, Francja, Niemcy czy Wielka Brytania¹⁰¹. Wspólnym mianownikiem tych spraw jest ich abstrakcyjny charakter, skupienie na problemach ze szczególnym uwzględnieniem ich wagi oraz rozmiarów, które osiągną w przyszłości, co wiąże się z ich dużą nieokreślonością. Tym samym pytania, które w nich padają nie dotyczą tylko konkretnych regionów, lotnisk czy fabryk, ani też określonych zagrożeń naturalnych, a raczej determinują ogólne cele praw człowieka oraz rolę jaką powinny w tej kwestii odgrywać sądy¹⁰². Wyraźnie widać zatem, że współczesne wyzwania związane z pogarszającym się stanem środowiska naturalnego oraz zmianami klimatycznymi prowadzą do poszukiwania mechanizmów sądowej ochrony prawa każdego człowieka do czystego środowiska.

Kolumbia oraz Chile

Przykłady orzeczeń kolumbijskich i chilijskich są, zdaniem Fundacji, o tyle interesujące, że choć konstytucje tych państw przewidują prawo do życia w zdrowym/wolnym od zanieczyszczeń środowisku, to w praktyce egzekwowanie tego prawa było w przeszłości poważnie ograniczone. Jednakże w ostatnich latach, sądy najwyższego szczebla obu państw wydały przełomowe decyzje w tym zakresie, co zdaniem Fundacji odzwierciedla szerszy, globalny trend.

Konstytucja Kolumbii w art. 79 gwarantuje każdemu prawo do życia w zdrowym środowisku¹⁰³.

W orzeczeniu z dnia 4 kwietnia 2018 r. Sąd Najwyższy Kolumbii zobowiązał rząd kolumbijski do przedstawienia w terminie 4 miesięcy planu działania dotyczącego redukcji deforestacji lasów Amazonii, która jest głównym powodem emisji gazów cieplarnianych w tym kraju¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Patrz: <https://www.ejiltalk.org/the-supreme-court-of-irelands-decision-in-friends-of-the-irish-environment-v-government-of-ireland-climate-case-ireland/> (dostęp: 8.11.2020)

¹⁰¹ Zob. np.: *Notre Affaire à Tous i inni p. Francji*; *Friends of the Earth Germany, Association of Solar Supporters i inni p. Niemcom*; *VZW Klimaatzaak p. Królestwie Belgii i innym*; wszystkie dostępne pod adresem: <http://climatecasechart.com/non-us-climate-change-litigation/> (dostęp: 24.11.2020 r.).

¹⁰² L. Ingrid, *Human rights v. Insufficient climate action: The Urgenda case*, "Netherlands Quarterly of Human Rights" 2019, Vol. 37(2), s. 112–118.

¹⁰³ Tłumaczenie w języku angielski dostępne pod adresem: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2005.pdf (dostęp: 8.11.2020)

¹⁰⁴ Patrz: <https://www.dejusticia.org/en/en-fallo-historico-corte-suprema-concede-tutela-de-cambio-climatico-y-generaciones-futuras/> (dostęp: 8.11.2020)

Wyrok zapadł w sprawie z powództwa grupy młodych ludzi, wspieranych przez organizację Dejusticia, którzy podnieśli, iż obecna deterioracja kolumbijskiego ekosystemu wymiennie narusza ich prawa m.in. do życia i życia w zdrowym środowisku. Precedensowość rozstrzygnięcia nie polegała jednak tylko na przyznaniu racji ww. grupie, ale przede wszystkim na uznaniu, iż ochrona podstawowych praw człowieka nie dotyczy w tym zakresie tylko indywidualnych osób, ale również przyszłych, jeszcze nienarodzonych generacji¹⁰⁵. Ponadto, w orzeczeniu sąd oparł się na zasadzie solidarności, wskazując, że ze względu na globalne znaczenie lasów amazońskich, podjęcie odpowiednich działań jest niezbędne dla ochrony prawa do ekologicznego dobrobytu nie tylko kolumbijskich obywateli, ale również pozostałych mieszkańców Amazonii, a także wszystkich istnień zamieszkujących Ziemię¹⁰⁶.

Konstytucja Chile w art. 19.8.¹⁰⁷ uznaje prawo każdego do życia w środowisku wolnym od zanieczyszczeń.

W dniu 28 maja 2019 r. Sąd Najwyższy Chile wydał orzeczenie¹⁰⁸ w sprawie, w której opinię przyjaciela sądu złożyła Human Rights Watch wzywając, by międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka oraz środowiska zostały wzięte pod uwagę przy podejmowaniu rzeczonyj decyzji. Spór dotyczył problemu niezwykle intensywnej industrializacji regionów Quintero oraz Puchuncaví, która doprowadziła do tak poważnego zanieczyszczenia środowiska na tamtejszych terenach, iż potocznie zaczęto nazywać je strefami ofiarnymi (ang. - *sacrifice zone*)¹⁰⁹. Pomimo tak dramatycznej sytuacji, przy obecności ww. regulacji konstytucyjnej, rząd Chile nie podejmował odpowiednich działań, które miałyby na celu ochronę praw zagwarantowanych obywatelom. Finalnie Sąd Najwyższy stwierdził jednak, że chilijska administracja naruszyła prawo mieszkańców wskazanych regionów do życia, zdrowia oraz do wolnego od zanieczyszczeń środowiska¹¹⁰ i w konsekwencji zobowiązał stronę rządową do

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Zob. również tłumaczenie fragmentów przytaczanego orzeczenia Sądu Najwyższego Kolumbii na język angielski dostępne pod adresem: http://blogs2.law.columbia.edu/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2018/20180405_11001-22-03-000-2018-00319-00_decision-1.pdf (dostęp: 9.03.2021), pkt 11.3.

¹⁰⁷ Tłumaczenie w języku angielski dostępne pod adresem: https://www.constituteproject.org/constitution/Chile_2015.pdf?lang=en (dostęp: 9.11.2020)

¹⁰⁸ Orzeczenie dostępne w języku oryginalnym pod adresem: <https://media.elmostrador.cl/2019/05/suprema-quintero.pdf> (dostęp: 9.11.2020)

¹⁰⁹ <https://www.hrw.org/news/2019/06/05/chiles-clean-air-ruling-offers-hope-world-environment-day> (dostęp: 9.11.2020)

¹¹⁰ Ibidem.

podjęcia odpowiednich działań¹¹¹.

VII. Podsumowanie

Pomimo istnienia wielu umów międzynarodowych dotyczących obowiązków państwa w zakresie ochrony środowiska, na szczeblu międzynarodowym nie wykrystalizował się jeszcze jeden, powszechnie uznawany standard co do uznania prawa podmiotowej jednostki do ochrony środowiska czy życia w czystym środowisku. Z tego też względu, prawo takie nie pojawia się *expressis verbis* w tekście najważniejszych wiążących Polskę międzynarodowych konwencji praw człowieka. Nie można jednak wykluczyć, że w związku z coraz większą świadomością na temat zagrożeń związanych ze zmianami klimatycznymi i rosnącym zanieczyszczeniem środowiska, w przyszłości dojdzie do ukształtowania się dodatkowych standardów ochrony prawa do życia w czystym środowisku. Na możliwość taką wskazuje zarysowany w niniejszej opinii trend w orzecznictwie międzynarodowym i krajowym (różnych państw świata) do umożliwienia dochodzenia różnych aspektów takiego prawa na drodze sądowej.

Nawet jednak obecnie kwestie związane z ochroną środowiska nie są całkowicie wyłączone spod zakresu międzynarodowych gwarancji poszanowania praw człowieka. Wiele międzynarodowych organów trafnie bowiem zauważa, że dewastacja środowiska naturalnego i zmiany klimatyczne mogą wywierać bardzo negatywny wpływ na możliwość korzystania z wielu wolności i praw jednostki. Z tego też względu, pomimo formalnego braku uznania prawa do czystego środowiska za samodzielne, odrębne prawo człowieka, jednostki mogą poszukiwać ochrony przed zagrożeniami wynikającymi z degradacji środowiska naturalnego w ramach powszechnie uznawanych i niekwestionowanych wolności i praw. Szczególne znaczenie ma w tym zakresie orzecznictwo ETPC, w którym od lat zauważa się związek między ochroną środowiska a prawami jednostki do ochrony życia prywatnego (art. 8 EKPC) czy, w sytuacjach skrajnych zagrożeń, do ochrony życia (art. 2 EKPC). Jak pokazuje przykład wyroku Sądu Najwyższego Królestwa Niderlandów, EKPC może także stać się interesującym narzędziem do poszukiwania mechanizmów sądowej ochrony prawa do czystego środowiska w kontekście wyzwań związanych ze zmianami klimatu. Związki między ochroną środowiska a stanem poszanowania wolności i praw jednostki dostrzegają także ciała funkcjonujące w ramach ONZ,

¹¹¹ Patrz: <https://www.elmostrador.cl/noticias/pais/2019/05/28/suprema-ordena-la-mesa-de-la-contaminacion-en-quintero-puchuncavi-e-imputa-toda-la-responsabilidad-al-estado/> (dostęp: 9.03.2021)

w tym zwłaszcza Komitet Praw Człowieka, a także regionalne organy pozaeuropejskie.

Z powyższego wynika, że ochrona środowiska nie może być postrzegana jedynie jako przedmiot regulacji norm programowych, pozytywnych obowiązków państwa nieskorelowanych z żadnym prawem podmiotowym po stronie jednostki. Niepodejmowanie przez organy państwa efektywnych działań nakierowanych na ochronę jednostek przed negatywnymi skutkami zanieczyszczenia środowiska czy zmian klimatycznych, może bowiem doprowadzić do naruszenia praw podmiotowych jednostek. Stanie się tak wówczas, gdy owe negatywne konsekwencje będą skutkowały ograniczeniem możliwości korzystania z jakiejś wolności lub prawa wyrażonego w danej konwencji międzynarodowej *expressis verbis*. W takiej sytuacji jednostka musi mieć także zapewnione odpowiednie środki ochrony prawnej. Z tego właśnie względu, stanowisko Sądu Najwyższego w niniejszej sprawie jest niezwykle istotne, gdyż pozwoli na udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, czy na gruncie polskiego systemu prawnego, tego rodzaju środkiem ochrony może być powództwo o ochronę dóbr osobistych.

W imieniu Zarządu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka,

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
SEKRETARZ ZARZĄDU

Piotr Kładoczny

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
PREZES ZARZĄDU

Danuta Przywara

Załącznik:

3 odpisy opinii.